

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد بندرانزلی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق
گرایش: جزا و جرم شناسی

عنوان:

بررسی ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات در ایران

استاد راهنما:

دکتر مریم عباچی

نگارش:

فاطمه بلوکی کورنده

زمستان ۱۳۹۹

به نام خدا

دانشگاه آزاد اسلامی - واحد نندرانژی

مشور اخلاقی پژوهش

بیاباری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و به نوازه ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، مادی و انشعوبان و اعضا بیست علمی و واحد های دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.

اصل رعایت حقوق: الزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پرسنل (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.

اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.

اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منافع در اختیار.

اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.

اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و نموداری از هرگونه حرمت شکنی.

اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.

اصل برانگیختگی: الزام به برانگیختگی جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شبهه های غیر علمی می آلاینند.

نام و نام خانوادگی، تاریخ و امضاء: فاطمه بلوکی کورنده

« صورت جلسه دفاع »

فرم ارزشیابی نهایی فعالیت پژوهشی (بایان نامه) دانشجو

روشیابی توسط استاد راهنما/مشاور/داور(ان) / ناظر

با استعانت از الطاف خداوند متعال جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد آقای/خانم فاطمه بلوکی کورنده دانشجوی رشته حقوق گرایش جزا و جرم شناسی به شماره دانشجویی ۹۷۰۲۵۵۲۰۹ و کد پایان نامه تحت عنوان بررسی ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات در ایران در تاریخ ۹۹/۱/۲۷ با حضور استادان محترم راهنما، مشاور، و هیات داوران در دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرانزلی برگزار و با درجه * به تصویب رسید.

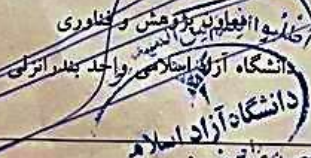
امضا
امضا
امضا
امضا
امضا

نام و نام خانوادگی استاد راهنما: دکتر مریم عباچی
نام و نام خانوادگی استاد مشاور:
نام و نام خانوادگی استاد داور: دکتر جان احمدآقایی
نام و نام خانوادگی استاد داور: دکتر زهره رحمانی
نام و نام خانوادگی استاد ناظر: دکتر آدمن کاظمی

روشیابی توسط حوزه معاونت پژوهش و فناوری

پس از بررسی نتایج حاصل از الف) پذیرش یا چاپ مقاله در مجلات معتبر ب) فرستادن (submission) مقاله به مجلات معتبر ج) انصراف دانشجو از ارایه مقاله و ارایه فرم ۱۴، پایان نامه با درجه به تصویب رسید.

کارشناس پژوهش و فناوری

توجه: لطفا فرم توسط دانشجو به صورت تایپ شده تکمیل گردد. به: * براساس نمره اخذ شده از فرمهای شماره ۱۰ و ۱۳، یکی از درجات خوب (۹۹/۱۶-۱۴) یا قابل قبول (۹۹/۱۵-۱۲) یا غیرقابل قبول (زیر ۹۹/۱۲) به دانشجو تعلق می گیرد.

تعهد اصالت پایان نامه

اینجانب فاطمه بلوکی کورنده دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد در رشته حقوق گرایش جزا و جرم شناسی که در تاریخ ۹۹/۱۱/۲۶ از پایان نامه خود تحت عنوان بررسی ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات در ایران با کسب نمره ۱۷/۹۹ و درجه خوب دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم:

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.
۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
۴. چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی فاطمه بلوکی کورنده

تاریخ و امضاء

سپاسگزاری

اکنون که به لطف پروردگارم توفیق یافتم تا دوره ای از فراگیری علم و دانش را
طی کنم وظیفه خود می دانم از کلیه اساتید ارجمند و بلاخص از خانم دکتر مریم
عباچی که انجام این پژوهش با کمک ایشان میسر گردید، راهنمائی های خردمندانه
ایشان در کلیه مراحل پژوهش این راه را آسان نمود.

تقدیم به:

این پایان نامه را ضمن تشکر و سپاس بیکران و در کمال افتخار و امتنان تقدیم می نمایم به:
پدرم که عالمانه به من آموخت تا چگونه در عرصه زندگی، ایستادگی را تجربه نمایم
و به مادرم، دریای بی کران فداکاری و عشق که وجودم برایش همه رنج بود و وجودش برایم همه مهر
و به همسرم، اسطوره زندگیم، پناه خستگیم و امید بودم.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده	۱
مقدمه	۲
الف) بیان مسئله	۲
ب) پیشنهاد تحقیق	۶
پ) اهمیت و ضرورت تحقیق	۹
ت) اهداف پژوهش	۹
ث) سوالهای پژوهش	۹
ج) فرضیه های پژوهش	۹
چ) نوآوری تحقیق	۱۰
خ) ساختار تحقیق	۱۰
فصل اول: کلیات تحقیق	۱۱
۱-۱- مفهوم تعدد زوجات	۱۲
۱-۱-۱ مفهوم لغوی	۱۲
۱-۱-۲ مفهوم اصطلاحی	۱۲
۱-۲- تعدد زوجات در دین اسلام	۱۳
۱-۲-۱ تعدد زوجات در ادیان الهی	۱۳
۱-۲-۲ تعدد زوجات در دین زرتشت	۱۵
۱-۲-۳ تعدد زوجات در دین یهود	۱۸
۱-۲-۴ تعدد زوجات در دین مسیحیت	۱۸
۱-۳- پیشنهاد تعدد زوجات	۱۹
۱-۳-۱ تعدد زوجات در ایران باستان	۲۰
۱-۳-۲ یونان باستان	۲۱
۱-۳-۳ روم باستان	۲۲
۱-۳-۴ هند باستان	۲۳
۱-۳-۵ تعدد زوجات در چین	۲۳
۱-۳-۶ تعدد زوجات در مصر	۲۳
۱-۴- تعدد زوجات در دنیای امروز	۲۴
۱-۴-۱ در کشورهای مذهبی و سنتی	۲۵
۱-۴-۲ در کشورهای غیر مذهبی و غیر سنتی	۲۸

فصل دوم : ابعاد حقوقی تعدد زوجات در ایران.....	۳۰
۱-۲- تعدد زوجات در حقوق و فقه.....	۳۱
۱-۱-۲ تعدد زوجات در قوانین.....	۳۱
۱-۱-۲-۱- تعدد زوجات در قوانین غیر کیفری.....	۳۲
۱-۱-۲-۱-۱- تعدد زوجات در قانون مدنی و قانون حمایت از خانواده.....	۳۲
۱-۱-۲-۲- تعدد زوجات در قانون مدنی.....	۳۳
۱-۱-۲-۱-۲- تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده	۳۴
۱-۱-۲-۲-۱- تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۴۶.....	۳۴
۱-۱-۲-۳- تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳.....	۳۵
۱-۱-۲-۴- تعدد زوجات در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱.....	۳۷
۱-۱-۲-۳- تعدد زوجات در قوانین کیفری.....	۳۸
۱-۲-۲- شرایط کلی تعدد زوجات در فقه.....	۳۸
۱-۲-۱-۲- شرط عدالت.....	۳۹
۱-۲-۲- رضایت همسر.....	۴۴
۱-۲-۳- شرط تمکن مالی و جنسی مرد.....	۴۵
۱-۲-۴- مجوز زوجه برای ازدواج مجدد شوهر.....	۴۶
۲-۲- حقوق زن در زناشویی مجدد شوهر.....	۴۶
۱-۲-۲- تکالیف شوهر در صورت تعدد زوجات.....	۴۷
۲-۲-۲- جرم تلقی شدن تعدد زوجات	۴۸
۲-۲-۲-۱- جرم انگاری حداقلی.....	۴۸
۲-۲-۲-۲- جرم انگاری حداکثری.....	۵۰
۳-۲- تعدد زوجات در رویه قضایی.....	۵۴
فصل سوم : ابعاد جرم شناختی تعدد زوجات در ایران.....	۵۶
۱-۳- عوامل موثر در تعدد زوجات	۵۷
۱-۱-۳- عوامل فردی موثر در تعدد زوجات.....	۵۹
۱-۱-۳-۱- اعدم تهذیب نفس و خویشتن داری.....	۵۹
۳-۱-۲- عوامل خانوادگی موثر در تعدد زوجات.....	۵۹
۱-۳-۲-۱- ازدواج ناخواسته مرد با زن اول.....	۶۰
۱-۳-۲-۲- وجود رویه چند همسری در فامیل یا اقوام.....	۶۰
۱-۳-۲-۳- از کار افتادگی جنسی و جسمی زن.....	۶۱
۱-۳-۲-۴- تنوع طلبی و ازدواج موقت مرد.....	۶۱

۳-۱-۳- عوامل اجتماعی موثر در تعدد زوجات.....	۶۱
۳-۱-۳- به رخ کشیدن پایگاه اجتماعی خود به دیگران.....	۶۱
۳-۱-۳- نیاز به نیروی کار.....	۶۲
۳-۱-۳- کاهش رعایت چارچوب ها در روابط زن و مرد.....	۶۲
۳-۱-۳- عادی سازی چند همسری در رسانه ملی.....	۶۲
۳-۱-۴- عوامل فرهنگی موثر در تعدد زوجات.....	۶۳
۳-۲- عوامل موثر در ازدواج زنان با مردان متاهل.....	۶۵
۳-۲-۱- افزایش سن ازدواج دختران.....	۶۵
۳-۲-۲- رهایی از مشکل بیوه بودن و افزایش تعداد زنان مطلقه.....	۶۶
۳-۲-۳- اخاذی از مردان متاهل ثروتمند.....	۶۷
۳-۲-۴- انتقال به طبقه بالای اجتماعی.....	۶۷
۳-۲-۵- نجات خانواده از فقر مادی.....	۶۸
۳-۲-۶- فریب و اغفال دختران.....	۶۸
۳-۳- آثار و تبعات تعدد زوجات	۶۸
۳-۳-۱- اثرات و تبعات فردی و روانی.....	۶۸
۳-۳-۲- اثرات و تبعات خانوادگی.....	۶۹
۳-۳-۳- اثرات و تبعات اقتصادی- خانوادگی.....	۷۰
۳-۳-۴- اثرات و تبعات اجتماعی.....	۷۰
۳-۴- پیشگیری از آثار زیانبار تعدد زوجات.....	۷۱
۳-۴-۱- پیشگیری از طریق پژوهش در خصوص تبعات چندهمسری و تزلزل خانواده.....	۷۱
۳-۴-۲- پیشگیری از طریق آموزش در خصوص ترویج تک همسری و تحکیم خانواده.....	۷۳
نتیجه گیری	۷۷
پیشنهادهای.....	۷۸
فهرست منابع.....	۸۰
فهرست منابع فارسی.....	۸۰
چکیده انگلیسی.....	۸۲
صفحه عنوان انگلیسی.....	۸۳

بررسی ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات در ایران

فاطمه بلوکی کورنده

چکیده:

چندزنی یا تعدد زوجات واقعیتی اجتماعی است که ابعاد گوناگون آن میتواند مورد مطالعه و پژوهش قرار گیرد. در پژوهش حاضر مبانی مشروعیت تعدد زوجات، شرایط و آثار آن در حقوق اسلامی بررسی شده است. اگرچه اصل جواز تعدد زوجات براساس آیات و روایات معتبر و سیره قطعیّه متشرعه مورد اجماع و اتفاق همه مذاهب اسلامی است، ولی پرسشهای جدی درباره خصوصیات این حکم و شرایط اجرای آن وجود دارد. به رغم برخی دیدگاه ها در میان اندیشمندان اسلامی، اباحه تعدد زوجات به حالت ضرورت و شرایط خاص اجتماعی اختصاص ندارد. رعایت عدالت میان همسران تنها شرط مورد اتفاق در انتخاب چندزنی است؛ اگرچه در مفهوم و مصادیق عدالت، دیدگاه های گوناگونی وجود دارد. اسلام برای تعدد زوجات شرایطی مقرر کرده است که این شرایط عبارتند از: شرط عدالت، محدودیت، تمکن مالی و جنسی مرد، رضایت همسر. قانون مدنی موضوع تعدد زوجات را مستقل و صریح مطرح نکرده است. قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۴۶ پذیرش تعدد زوجات را مشروط اعلام کرده بود و عدالت را به همان معنایی که در فقه اسلامی و تفسیر آیه سوم سوره نساء است، پذیرفته بود. قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳ رضایت همسر اول را پیش بینی نمود و عدالت نسبت به همسر اول را ملاک اجرای عدالت از سوی مرد قرار داده است. قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۹۱ درصدد رفع این مشکل، سعی نموده بود، نواقص قوانین سابق و خلأهای قانونی و کاستی های مقررات حقوق خانواده را برطرف نماید. شرع و قانون حمایت از خانواده علیرغم نگاه مردانه در سه دهه اخیر، موارد تحدید کننده ای را در تجویز تعدد زوجات، بیان نموده است. لیکن به نظر می رسد اولاً صرف مشروط کردن ازدواج مجدد به احراز توانایی مالی مرد بدون آثار اجتماعی، روانی و حقوقی آن (همانطور که در ماده ۲۳ لایحه به این شرط اشاره شده بود) تأثیر چندانی در رفع این مشکل نداشته باشد. ثانياً آنچه در زمان حاضر موجب سست شدن و آسیب زدن به بنیان های خانواده شده است، تجویز بی حد و حصر ازدواج موقت است این در حالی است که قانون مذکور صرفاً مصادیق تجدید فراش دائم را تحدید نموده است. در مجموع باید بیان داشت که نگاه قانونگذار به تعدد زوجات در این قانون، هرچند یک گام به جلو بوده است لیکن یک نگاه سطحی و بدون توجه به واقعیت های روز است.

واژگان کلیدی: تعدد زوجات، قوانین حقوقی، قوانین کیفری، پیشگیری - علت شناسی

مقدمه

چند همسری، یا تعدد زوجات، در لغت به معنای چند تن بودن همسران یک مرد است و در رویکرد حقوقی، عرف و سنت و یک وضعیت قانونی است که به عنوان واقعیتی در برخی جوامع انسانی وجود داشته و دارد. اسلام برخلاف بسیاری از مکاتب که یا ازدواج را امری نکوهیده و یا لاقبل مانع بزرگی بر سر راه تکامل انسانی می‌دانند، ویا قائل به ارضای بدون حد حصر غرائز جنسی هستند، با اتخاذ رویکردی متعادل، تنها راه ارضای صحیح این غریزه را ازدواج و زندگی زناشویی دانسته است و برای نهاد خانواده، شأن و جایگاه ویژه‌ای قائل شده است. بر همین اساس است که ازدواج در اسلام امری مقدس و عزوبت امر پلیدی است و این دقیقاً مخالف با دیدگاه مسیحیت است که ترک ازدواج را نوعی رهبانیت تلقی کرده و آنرا وسیله‌ای جهت نیل به کمال دانسته‌اند. همچنین تجویز تعدد زوجات در اسلام در حقیقت اقدامی اصلاحی است و ماهیت آن اصلاح امر شایعی بود که قبل از اسلام به نحو گسترده و غیرضابطه‌مندی رایج بوده است. علاوه بر این، دین اسلام دینی اجتماعی است و علاوه بر سعادت فرد، مصالح اجتماعی را نیز مد نظر قرار داده است، لذا با توجه ضرورت‌های اجتماعی، انتخاب همسران متعدّد را حداکثر تا چهارعدد تجویز کرده است و البته این به هیچ وجه به معنای ترغیب و یا توصیه به چند همسری نیست. این واقعیت اجتماعی در جوامع گوناگون براساس نوع نگرش به نوع موضوع و جامعه فکر افراد هر جامعه و ارزش‌های فرهنگی آنها ارزیابی‌های گوناگونی دربردارد. این سنت اجتماعی این در رویکرد جامعه شناسانه نیازمند پژوهش علمی مستقل است و ممکن است به عنوان نیاز ی اجتماعی یا بدی ضروری تلقی شود. در این پژوهش جدا از هرگونه رویکرد و قضاوت ارزشی، به بررسی ابعاد حقوقی این قضیه در شریعت اسلام و ابعاد جرم‌شناسی تعدد زوجات پرداخته شده است. علاوه بر فواید علمی تبیین حقوقی این موضوع، طرح مسئله تعدد زوجات در لایحه جدید حمایت از حقوق خانواده و بازتاب علمی‌های اجتماعی آن ضرورت انجام پژوهش در بعد حقوقی آن را دوچندان کرده است.

الف) بیان مسئله

تعدد زوجات به معنای چند تن بودن همسران یک مرد است و در رویکرد حقوقی، عرف و سنت و یک وضعیت قانونی است که در برخی جوامع انسانی وجود داشته و دارد. بنابراین تعدد زوجات واقعیتی اجتماعی است که ابعاد مختلفی دارد. این واقعیت اجتماعی در جوامع گوناگون براساس نوع نگرش به موضوع و نوع فکر افراد هر جامعه و ارزش‌های فرهنگی آنها ارزیابی‌های گوناگونی دربردارد. این سنت اجتماعی در رویکرد جامعه شناسانه نیازمند پژوهش علمی مستقل است. اساساً اصل جواز تعدد زوجات براساس آیات و روایات معتبر و سیره قطعی متشرعه مورد اجماع و اتفاق همه مذاهب اسلامی است، با وجود این، پرسش‌های جدی درباره خصوصیات این حکم و شرایط اجرای آن وجود دارد. به‌رغم برخی

دیدگاهها در میان اندیشمندان اسلامی، اباحه تعدد زوجات به حالت ضرورت و شرایط خاص اجتماعی اختصاص ندارد. تنها شرط مورد نظر در انتخاب چند همسری رعایت کردن عدالت میان همسران می باشد اگرچه در مفهوم و مصادیق عدالت، دیدگاه های گوناگونی وجود دارد. شرایط دیگر همانند رضایت همسر اول یا تمکن مالی نمی تواند از شرایط مبادرت به چندهمسری باشد و ادله جواز آن از این حیث اطلاق شود. به عبارت بهتر می توان گفت اباحه تعدد زوجات با شرایطی که در شریعت اسلام آمده است، مبتنی بر مصالح فردی و اجتماعی انسان ها و با در نظر گرفتن طبیعت و وضعیت جسمی و جنسی زن و مرد و ویژگی ها و نیازهای آنهاست. (عبدی پور، ۱۳۸۷: ۷-۱۰). مهم ترین دلیل مورد استناد، در آیه سوم سوره نساء است که بر اساس آن، شارع اسلامی اختیار چندهمسری را محدود به دو یا سه یا حداکثر چهار زن و مشروط به رعایت عدالت و مساوات در میان همسران کرده است. گفتنی است تعدد زوجات حکمی موقت، در صدر اسلام یا مختص به حالت ضرورت نیست و از احکام اولیه و دائمی شریعت اسلامی محسوب می شود. از دیدگاه اندیشمندان دینی، عدالتی که براساس آیه سوم سوره نساء، رعایت آن برای زوج الزامی و تکلیف شرعی است، عدالت در رفتار و برخورد با همسران و مساوات در حقوق همسری، نفقه و امکانات زندگی و به طور کلی در امور ارادی و در حیطه اختیار انسان است و آیه ۱۲۹ سوره نساء که عدالت میان همسران را محال می داند، بر اموری که در اختیار انسان نیست، حمل شده است. از این نظر، دوست داشتن و محبت قلبی از امور غیراختیاری و غیرارادی می باشد و انجام مساوات در آن واجب و ضروری نمی باشد. (عبدی پور، ۱۳۸۷: ۲۵). در این پژوهش قصد بر آن است که ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات در ایران مورد بررسی قرار گیرد. در بسیاری از کشورهای جهان، مسئله تعدد زوجات مورد قضاوت قانون قرار گرفته و سه نوع واکنش ایجابی، سلبی و سکوت یا مدارا در مورد آن اتخاذ شده است (جاوید، ۱۳۸۹: ۲۹۰). در عصر حاضر حقوق کیفری در سیاست جنایی، مانند هسته اصلی یا محل قوی ترین فشار حضوری بسیار روشنی را دارا می باشد. با توجه به اینکه دامنه به کارگیری حقوق کیفری در بسترهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جوامع مختلف دچار قبض و بسط شده است، می توان جرم انگاری را به عنوان مهم ترین سازوکار مداخله حقوق کیفری، فرایندی گزینشی نامید که به موجب آن قانونگذار با در نظر گرفتن هنجارهای اجتماعی یا ضرورت های دیگر بر پایه مبانی نظری مورد قبول خود رفتاری را ممنوع یا الزام آور می کند و برای حمایت از آن ضمانت اجرای کیفری قرار می دهد. جرم انگاری در حوزه تعدد زوجات در ایران نیز در چنین فضایی قابل بررسی است. نوع مدل سیاست جنایی ایران که بر اساس اصل چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر مطابقت کلیه قوانین جزایی با موازین اسلامی تأکید می کند، از یک سو تجویز نسبی تعدد زوجات در قانون مدنی ایران و از سوی دیگر به پیچیدگی های میزان مداخله حقوق کیفری در این حوزه افزوده است. در رابطه با جرم انگاری در حوزه تعدد زوجات در نظام حقوقی ایران به مداخله حداقلی بسنده شده است، حال آنکه در کشورهای غربی و غیرمسلمان

رویکردی تحت عنوان جرم انگاری حداکثری تعریف شده که در آن تعدد زوجات به صورت مطلق جرم به شمار آمده و برای عدول از این محدوده ممنوعه، ضمانت اجرای کیفری تعیین شده است. این مدل مداخله کیفری مبتنی بر اصول و مبانی است که بر اساس آنها این کشورها در فرایند گزینش رفتارهای مشمول مداخله کیفری و سبک و سنگین کردن توجیهات راجع به جرم انگاری و عدم مداخله حقوق کیفری به این نتیجه رسیده‌اند که تعدد زوجات یعنی داشتن بیش از یک همسر دائمی در یک زمان واحد باید جرم تلقی شود. اما در نظام حقوقی ایران و اسلام با تمام مقتضیاتی که در جهت جرم انگاری اختیار همسر دوم وجود دارد، و با توجه به وجود چنین حقی برای مرد بر اساس موازین اسلامی، مدل دیگری قابل پیگیری است که از آن می‌توان تحت عنوان «جرم انگاری حداقلی تعدد زوجات» نام برد. بر اساس این مدل تعدد زوجات مباح است، اما این اباحه مشروط به تمکن مالی و توانایی اجرای عدالت بین همسران شده است و احراز این شرط بر عهده دادگاه است. تخلف از این امر به دلیل پیامدهای سنگین عدول از آن جرم محسوب می‌شود. در طی چهار دهه اخیر جرم انگاری حداقلی قانونگذار کیفری ایران دچار تحولات چشمگیری شده است. (زینالی، ۱۳۸۷: ۱-۳) در قانون مدنی، مواردی وجود دارد که نشان می‌دهد مرد می‌تواند زنان متعددی اختیار کند (مواد ۹۰۰، ۹۰۱، ۹۴۲ ق.م). همچنین، از مفهوم مخالف مواد ۱۰۴۸ و ۱۰۴۹ ق.م نیز جواز تعدد زوجات معلوم می‌شود. در قانون، حدود اختیار مرد معین نشده، ولی عرف و عادت مسلم، که مبتنی بر فقه اسلامی است، در مورد نکاح دائم بیش از چهار زوج را جایز نمی‌شمرد، که مسلمانان اتفاق نظر دارند، منع نکاح با بیش از چهار زن، که از آیه قرآن (نساء/ ۳) استفاده می‌شود، از ضروریات دین است. تعدد زوجات در حقوق موضوعه ایران نیز، براساس فقه امامیه مورد پذیرش قرار گرفته شده است، ولی ازدواج دائم بدون اینکه در دفاتر رسمی ازدواج ثبت شود، جرم محسوب می‌شود و در عمل، ثبت ازدواج دائم بعدی باید با کسب اجازه از دادگاه یا تنفیذ ازدواج دائم غیررسمی به وسیله محاکم صالح انجام پذیرد. (انصاری، بی‌تا، ۱۵۳-۱۵۴). در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳ با پیش بینی مواد ۱۶ - ۱۷ در زمینه تعدد زوجات، برای مردی که بدون اجازه دادگاه مبادرت به ازدواج نماید، کیفر حبس جنحه‌ای شش ماه تا یک سال و برای عاقد، سردفتر و زن دومی که علم به ازدواج سابق مرد داشته باشد، نیز مجازات هایی پیش بینی شده بود. رویکرد کیفری مذکور پس از پیروزی انقلاب دچار تحولات اساسی شد. جرم زدایی شرعی شورای نگهبان در سال ۱۳۶۳ عملاً ضمانت اجرای عدم رعایت نظامات مذکور در ماده ۱۶ قانون حمایت خانواده و ازدواج بدون اجازه دادگاه را به امکان درخواست گواهی عدم امکان سازش توسط همسر اول و مجازات سردفتر چنین ازدواجی تقلیل داد. پس از گذشت نزدیک به ۲۵ سال از اتخاذ راهبرد مذکور با تدوین پیش‌نویس لایحه خانواده و طرح آن در مجلس شورای اسلامی که تمامی قوانین سابق نظیر قانون راجع به ازدواج ۱۳۱۰ و قانون حمایت خانواده ۱۳۵۳ را در ماده آخر خود ملغی اثر نموده است، وضعیت مذکور کماکان باقی می‌ماند. تدوین کنندگان این لایحه هیچ گونه ضمانت اجرایی جز پرداخت مهریه حال

برای همسر اول (بر اساس تبصره ماده ۲۳) پیش بینی نکرده اند. برای سردفتری که چنین ازدواجی را ثبت کند مجازات انفصال دائم در نظر گرفته اند. به نظر می رسد بازگشت به مفاد مواد ۱۶ - ۱۷ قانون حمایت خانواده راهکار بسیار مناسبی در جهت جلوگیری از تضییع حقوق زنان و فرزندان خانواده و پیشگیری از سوءاستفاده مردان ناصالح از این اختیار قانونی باشد. با وجود این، اگرچه از نظر شورای نگهبان قانون حمایت خانواده و مواد ۱۶ - ۱۷ آن لازم الاجراست اما از آنجا که مجازات مندرج در آن نسخ شده است، این شروط، بدون قید ضمانت اجرا و فقط با تعیین مجازات کیفری یا مشابه آن برای افرادی که خارج از عدالت رفتار می کنند، حاصلی در بر ندارد. از سوی دیگر، نمی توان این ازدواج را باطل و فرزندان آنان را نامشروع دانست؛ بنابراین، برای کسانی که بدون شرایط به تعدد زوجات اقدام می کنند، باید تدبیری اندیشیده شود. از منظر جرم شناسی که به علت شناسی و روش های پیشگیرانه می پردازد، علل تعدد زوجات و روش های پیشگیری از آن بسیار متفاوت است. علل تعدد زوجات می تواند مرتبط با علل فردی و یا اجتماعی باشد. انحطاط اخلاقی در جامعه علل مختلفی دارد که می توان از نداشتن تهذیب نفس، رعایت نکردن حریم در ارتباط با اشخاص نامحرم، اخاذی از مردهای متأهل ثروتمند و یا نجات دادن خانواده از فقر و بی پولی، فریب دادن و اغفال کردن دختران، را اشاره نماییم. حال آنکه برخی دیگر مقابله با طلاق، ازکارافتادگی جنسی یا جسمی زوجه، ازدواج ناخواسته با همسر اول، مبارزه با فساد اخلاق و رابطه نامشروع را نشانه کارکردهای صحیح این تأسیس حقوقی معرفی کردند. (جاوید، ۱۳۸۹: ۲۹۰). هر چند که اباحه قانونی همه علل مذکور را تقویت می کند و خود عامل ایت پدیده در جامعه می باشد. با توجه به تبعات سوء تعدد زوجات در جامعه روش های پیشگیری می تواند از طریق پیشگیری اجتماعی و وضعی اعمال شود. یکی از اصولی که طرفداران جرم انگاری تعدد زوجات به آن استناد می کنند، مغایرت این عمل با اخلاق است. در جوامع غربی آن بخش از اخلاق که جنبه عمومی داشته و اعمالی که وجدان عمومی را جریحه دار می کند، نقش بسیار مهمی در جرم انگاری تعدد زوجات داشته است. به نظر می رسد که تغییر در اخلاقیات عمومی مردم ایران در زمینه تعدد زوجات هم می تواند موضوع مطالعات میدانی قرار بگیرد. تحقیقی که در سال های اخیر در مورد نگرش ها و رفتارهای اجتماعی ایرانیان در کل استان های کشور صورت پذیرفته است، نشان می دهد که بیش از نود درصد سؤال شوندگان، مخالف ازدواج با بیش از یک زن هستند (محسنیان، ۱۳۸۹: ۹۳) این واقعیت نشان می دهد که یک نوع اخلاق عمومی و مشترک مبنی بر قبح تعدد زوجات در جامعه ایران وجود دارد که می تواند پشتوانه خوبی برای ممنوعیت حداکثری آن توسط قانونگذاری کیفری محسوب گردد که به نوبه ی خود می تواند در شمار روش های پیشگیرانه به حساب آید. به عنوان مثال اگر اصل منع صدمه در جرم انگاری مسأله ی تعدد زوجات مطرح گردد می توان گفت اختیار همسر بعدی موجبات ورود آسیب و صدمه به زوجه و فرزندان خانواده را فراهم خواهد ساخت. برای جلوگیری از آسیب های مسأله تعدد زوجات و ناخوشایندی شدید برای همسر و فرزندان

(به ویژه فرزندان کودک خانواده) در اصل منع صدمه بیان گردیده که به ممنوعیت کیفری آن انجام پذیرد. در این رابطه استفاده از ظرفیت های موجود در قاعده لاضرر در اسلام می تواند مبنای محکمی برای بررسی امکان سنجی جرم انگاری حداکثری تعدد زوجات در ایران تلقی شود. علاوه بر اصل صدمه به اصل رفاه نیز می توان اشاره کرد. در عصر حاضر برقراری نظم، داشتن امنیت و آسایش عمومی، توجیه و دلیل والایی برای جرم دانستن بسیاری از رفتارها می باشد. بر مبنای اصل ذکر شده، جرم انگاری تعدد زوجات موجه می باشد. از این رو، به منظور حمایت از نهاد خانواده و استواری آن در وهله اول و تضمین حمایت از منافع عمومی به واسطه حمایت از این نهاد مقدس، ممنوعیت کیفری تعدد زوجات به عنوان رفتاری که منافع عمومی را از طریق تزلزل در بنیان خانواده به خطر می اندازد، تجویز می شود. خانواده به عنوان هسته اساسی زندگی اجتماعی علاوه بر کارکردهای زیستی و جنسی پ، وظیفه تأمین وحدت و همبستگی اجتماعی را بر عهده دارد به نحوی که به بقاء نظامات اجتماعی و تقارن عمومی کمک کرده و هدف اجتماعی کردن فرد را نیز دنبال می کند، در این راستا هیچ نهاد یا سازمان و گروه دیگری نتوانسته است، جایگزین آن شود (سووه، ۱۳۸۸: ۱۵۳) همچنین توجه به روانشناسی زنان در روابط زناشویی از یک سو و ضرورت های ناشی از تربیت فرزندان سالم برای رشد و توسعه جامعه از سوی دیگر ایجاب می کند که در امکان سنجی پیشروی حقوق کیفری ایران به سمت تعدد زوجات در زمینه محدودیت های ناشی از اصل دهم قانون اساسی مطالعات جدی صورت پذیرد. در این راستا، در پژوهش حاضر مسأله تعدد زوجات در ایران از دو بعد حقوقی و جرم شناختی مورد بررسی قرار می گیرد. فصل اول به کلیات پژوهش اختصاص می یابد. در فصل دوم به بُعد حقوقی تعدد زوجات با رجوع به قوانین مدنی و جزایی پرداخته می شود و در فصل سوم بُعد جرم شناختی مسأله از جمله علت شناسی، روش های پیشگیرانه و ... مورد بررسی قرار می گیرد.

ب) پیشینه تحقیق

درباره موضوع ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات در ایران چندین مقاله نوشته شده که هریک از آنها به شرح و توصیف قوانین موجود در این زمینه و همچنین مقایسه مسئله چند همسری در ایران با کشورهای غربی و غیرمسلمان پرداخته اند. در این بررسی های تطبیقی محققان متفق القولند که در حقوق کشورهای غربی جرم انگاری هایی که در زمینه تعدد زوجات مطرح شده تا حد زیادی از تضييع حقوق زنان جلوگیری می کند. با این همه، تاکنون پژوهش جامعی که به بررسی ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات در ایران و نیز تبیین کاستی های قوانین موجود در این حوزه بپردازد، در داخل و خارج انجام نشده است. در تحقیقات انجام شده و مرتبط در این زمینه اینگونه بیان می شود:

زینالی، امیر حمزه (۱۳۸۷) در مقاله ای با عنوان «دگرگونی راهبردهای حقوق کیفری در مسأله تعدد زوجات» می نویسد: جرم انگاری حداقلی قانونگذار کیفری ایران در طی چهار دهه دچار قبض و بسط های

فراوانی شده است. در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳ با پیشبینی مواد ۱۶ - ۱۷ در زمینه تعدد زوجات، برای مردی که بدون اجازه دادگاه مبادرت به ازدواج نماید، کیفر حبس جنحه ای شش ماه تا یک سال و برای عاقد، سردفتر و زن دومی که علم به ازدواج سابق مرد داشته باشد، نیز مجازات هایی پیش بینی شده بود. رویکرد کیفری مذکور پس از پیروزی انقلاب دچار تحولات اساسی شد. جرم زدایی شرعی شورای نگهبان در سال ۱۳۶۳ عملاً ضمانت اجرای عدم رعایت نظامات مذکور در ماده ۱۶ قانون حمایت خانواده و ازدواج بدون اجازه دادگاه را به امکان درخواست گواهی عدم امکان سازش توسط همسر اول و مجازات سردفتر چنین ازدواجی تقلیل داد. پس از گذشت نزدیک به ۲۵ سال از اتخاذ راهبرد مذکور با تدوین پیش نویس لایحه خانواده و طرح آن در مجلس شورای اسلامی که تمامی قوانین سابق نظیر قانون راجع به ازدواج ۱۳۱۰ و قانون حمایت خانواده ۱۳۵۳ را در ماده آخر خود ملغی اثر نموده است، وضعیت مذکور کماکان باقی می ماند.

محمدتقی زاده، مهدیه، حمیدی سوها، زهرا (۱۳۹۶) در مقاله ای با عنوان «آسیب شناسی مساله تعدد زوجات در حقوق و رویه قضایی ایران» می نویسد: درخصوص تدوین قوانین جدید نسبت به موضوعاتی مانند تعدد زوجات، به صورت دائم یا موقت، به دلیل حساسیت زایی و جنجال پذیری، برخی افراد معتقدند باید از طرح چنین موضوعاتی در جامعه اجتناب کرد و تصور بر این است که چنین مسائلی را باید به حال خود رها کرد و نادیده انگاشت. آن ها عقیده دارند که طرح و صورت قانونی دادن به این مسئله اهمیت آن را برجسته و به شیوع این پدیده کمک می کند. دلایلی را که این دسته از افراد برای نظر خود مبتنی بر توقف بحث در تعدد زوجات دارند می توان به چند دسته تقسیم کرد: نخست آنکه تعدد زوجات از شبهاتی است که مخالفان دین اسلام در مجامع بین الملل از آن سود جسته و بدین طریق سعی در تخریب چهره مقدس شریعت در اذهان عمومی دارند و این در حالی است که حکم تعدد زوجات توسط اسلام تأسیس نشده است، بلکه مورد امضا واقع شده و سپس به قیودی محدود شده که ماهیت آن ها را نسبت به آنچه در جامعه جاهلی رخ می داده بسی عادلانه تر کرده است. لذا سخن راندن از تعدد زوجات، به این شبهات و شایعه پراکنی ها (که اسلام دینی است که حقوق زنان را نفی نموده و زیر پا می نهد)، دامن می زند. طرح این بحث در حقوق ملت، که در واقع آینه فرهنگ آن کشور است، نیز ابزاری در همین مسیر است. لذا مسکوت ماندن بحث سودمندتر است. دوم نیز آنکه با توجه به آمار پایین ازدواج در جامعه امروزی و سخت تر شدن شرایط اقتصادی، تعدد زوجات نیز، که متضمن داشتن شرایط خاص مالی در کنار مشکلات خانوادگی است، به خودی خود کاهش می یابد و با کم رنگ شدنش در عرف امکان حذف آن از فرهنگ جامعه وجود دارد. اما بحث کردن بر سر آن از فراموش شدن ناخودآگاه آن ممانعت می کند. و سوم نیز آنکه بسیاری از افراد به دلیل کمبود اطلاعات در زمینه های حقوقی و به تبع آن ناآگاهی از شرایط تعدد زوجات، به آن مبادرت نمی ورزند، حال آنکه توسعه این بحث و ورود مستقیمش در تألیفات و بالاخص متون

حقوقی ممکن است میزان آگاهی افراد بی اطلاع را نیز افزایش دهد و برای آن ها همچون یک عامل تشویقی عمل کند.

بداغی، فاطمه (۱۳۸۷)، در مقاله‌ی خود با عنوان «ازدواج مجدد در کشورهای اسلامی» می‌نویسد: به نظر می‌رسد در اصلاح مقررات مربوط به ازدواج مجدد می‌توان بین پیشنهاد لایحه جدید حمایت خانواده (پرداخت مهریه زوجه اول) و مواد ۱۷ - ۱۶ قانون حمایت خانواده ۱۳۵۳ جمع نمود. یعنی درخواست برای ازدواج مجدد از دادگاه بر طبق شرایطی مانند عدم تمکین همسر، داشتن بیماری همسر، زندانی شدن همسر و محکومیت همسر به حبس و ... امکانپذیر است. چنانکه در شرع مردان «ذواق» نکوهش شده و در اخلاق اسلامی ازدواج مجدد برای هوسرانی که موجب ضعف قوای عقلانی و جسمانی می‌شود، مذمت شده است. شرایط در ازدواج مجدد باید مانند حقوق مالی متعلق به زوجه اول مانند مهریه زوجه اول، نفقه ایشان، اجرةالمثل زوجه قبلی باشد. همچنین اگر کسی توانایی پرداختن حقوق مالی زوجه قبلی را نداشته باشد پس می‌توان نتیجه گرفت که توانایی مالی و برقرار نمودن اجرای عدالت از جانب ایشان امکان پذیر نمی‌باشد. همچنین چون برای مردانی که همسرانشان فاقد مهریه زیاد هستند، زمینه ازدواج مجدد فراهم نشود امکان تهیه مسکن جداگانه برای هر یک از همسران باید وجود داشته باشد چنانکه صاحب جامع الشتات تهیه مسکن مستقل را شرط ازدواج مجدد قرار داده است. در عین حال خروج از عدالت پس از ازدواج مجدد نیاز به ضمانت اجرای مناسبی است که مانند برخی از کشورهای مورد مطالعه، حق طلاق برای زوجه بدون نیاز به اثبات عسر و حرج صورت گیرد. چنانچه شرایط اجتماعی و فرهنگی بازنگری صریح و آشکار در امر ازدواج مجدد از طرف حکومت فراهم شود، پیشنهاد می‌شود: علل موجه و مشروع ازدواج مجدد تبیین و تصریح شود تا سوء استفاده از این اباحه شرعی محدود گردد و همچنین حقوق همسران و مصلحت اطفال ملحوظ شود.

جاوید، محمدجواد (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای با عنوان «از فرهنگ چندهمسری تا حقوق چندهمسری» می‌نویسد: امروزه مسأله‌ی عدم سازگاری چندهمسری با حقوق بشر به قدری طبیعی فرض شده که شاید اندک تصویری در بازخوانی مبانی این تعارض هم غیرمنطقی جلوه کند. از منظر بسیاری از اندیشمندان این حوزه، تأمل در این خصوص دیگر فرضیه نیست تا محتاج اثبات باشد. لذا آن چه از نظر قوانین حقوق بشری و اسناد بین المللی به عنوان اصلی تماماً قابل احترام مدام مورد استناد قرار می‌گیرد در بخش عمده‌ای ناظر به برابری حقوق زن و مرد است. در این مقاله از منظر جمعیت شناسی ضمن مفروض قلمداد کردن اصل فوق الذکر، میزان انطباق آن با فرضیه‌ی عدم سازگاری تعدد زوجات با حقوق بشر مورد بررسی قرار گرفته است. در حقوق شهروندی معیار سلامت جمعی و رفاه و سعادت عمومی است، از این منظر رعایت مقتضیات جنسیتی در تعیین سیاست‌های قانونی، مستقیماً دخیل نیست. آن چه به تنهایی می‌تواند وضع

حقوقی معاصر را به صورت معقول در جهت تسهیل تعدد زوجات و سلامت اجتماع انسانی در جامعه دینی و غیر دینی فعلی توجیه کند، مقتضیات جمعیتی است.

ب) اهمیت و ضرورت تحقیق

نظر به حساسیت بالای زنان ایران در رابطه با موضوع چند همسری و نابسندگی قوانین موجود در دفاع از حقوق آنان و در خطر افتادن بنیان خانواده، این تحقیق از آنجا که به ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات در ایران می‌پردازد، اهمیت دارد. علاوه بر فواید علمی تبیین حقوقی این موضوع، طرح مسئله تعدد زوجات در لایحه جدید حمایت از حقوق خانواده و بازتاب های علمی و اجتماعی آن، ضرورت انجام پژوهش در بعد جرم شناختی آن را بیشتر می‌کند.

ت) اهداف تحقیق

- ۱) هدف اصلی از انجام پژوهش حاضر بررسی و تحلیل همه جانبه‌ی ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات به عنوان یکی از اختیارات قانونی مردان در ایران است.
- ۲) هدف دیگر تبیین کاستی‌های قوانین موجود جهت جلوگیری از تضییع حقوق زنان و فرزندان خانواده و پیشگیری از سواستفاده برخی از مردان از این اختیار قانونی است.

ث) سوالات تحقیق

- ۱) ابعاد حقوقی تعدد زوجات در ایران چیست؟
- ۲) ابعاد جرم شناختی تعدد زوجات در ایران کدام اند؟

ج) فرضیه های تحقیق

۱) تعدد زوجات از نظر حقوقی دارای ابعاد مدنی و کیفری می باشد. در قانون ایران موضوع تعدد زوجات، با الهام از فقه اسلامی از حقوق حقه مرد شناخته شده است و با این که قانون حمایت خانواده و به تبع آن شروط قید شده در سند ازدواج، به نحوی محدودیتی به این موضوع وارد کرده و شرایطی را قایل شده است، هیچ ماده قانونی صریحی در قانون مدنی ما در مورد تعدد زوجات وجود ندارد. تعدد زوجات در بعد مدنی مطابق با موازین اسلامی و با توجه به وجود حق اختیار همسر دوم برای مرد، مباح می باشد، و همچنین در بعد کیفری، بر طبق مواد ۱۶ - ۱۷ قانون حمایت خانواده در زمینه تعدد زوجات که در آن، برای مردی که بدون اجازه دادگاه مبادرت به ازدواج نماید، کیفر حبس جنحه‌ای شش ماه تا یک سال و برای عاقد، سردفتر و زن دومی که علم به ازدواج سابق مرد داشته باشد، نیز مجازات‌هایی در نظر گرفته شده است.

- ۲) از نظر جرم شناسی علل تعدد زوجات و روش های پیشگیرانه مورد توجه می باشد. علل تعدد زوجات می تواند مرتبط با علل فردی و یا اجتماعی باشد. هر چند که اباحه قانونی همه علل مذکور را

تقویت می کند و خود عامل گسترش این پدیده در جامعه می باشد. روش های پیشگیری می تواند از طریق پیشگیری اجتماعی و وضعی اعمال شوند.

چ) نوآوری تحقیق

این پژوهش به دلیل اینکه ابعاد حقوقی و جرم شناختی تعدد زوجات در ایران را با توجه به لایحه جدید حمایت از حقوق خانواده و بازتاب های علمی و اجتماعی آن و جهت جلوگیری از تضییع حقوق زنان بررسی می کند، دارای جنبه نوآورانه است.

خ) ساختار تحقیق

در فصل اول به کلیات تحقیق و مفاهیم مربوطه پرداخته شد ، در فصل دوم به بررسی ابعاد حقوقی تعدد زوجات در ایران و در فصل سوم به بررسی ابعاد جرم شناسی تعدد زوجات در ایران پرداخته شد.